

Тематски зборник научних радова
МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

књига 3
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
(Тематски зборник научних радова)

књига 3

ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Издавачи

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

Академија за националну безбедност Београд

За издаваче

Проф. др Драган Танчић, редовни професор

Проф. др Драган Симеуновић, академик

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић, редовни професор

Заменик главної и одговорної уредника издавачке делатности

Проф. др Драган Симеуновић, академик

Уредили и њиредили

Др Далибор Велојић, виши научни сарадник

Др Јован Симијановић, научни сарадник

Научни савети њубликације

Др Весна Зарковић, виши научни сарадник

Др Гордан Бојковић, виши научни сарадник

Др Александар Павловић, виши научни сарадник

Проф. др Синиша Мишић, редовни професор

Проф. др Божидар Зарковић, редовни професор

Др Срђан Цветковић, научни саветник

Др Саша Станојевић, ванредни професор

Лектјура и коректјура

Др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-82736-05-9

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник научних радова

МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

књига 3

ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Лепосавић, 2024.

Рецензенти

Проф. др Синиша Мишић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Проф. др Божидар Зарковић, редовни професор, Филозофски факултет Косовска Митровица, Универзитет у Приштини

Др Саша Станојевић, ванредни професор, Филозофски факултет Косовска Митровица, Универзитет у Приштини

Др Тодор Галунов, ВТУ „Св. Кирил и Методиј“, Исторически факултет, ВТУ Велико Трново

Проф. др Марко Атлагић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини

Др Немања Мрђић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд

Др Бобана Миловановић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд

Др Слободан Селенић, виши научни сарадник, Институт за новију историју Србије

Др Драгомир Бонцић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд

Др Милутин Живковић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд

Др Милан Гулић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју, Београд

Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Гордан Бојковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Весна Зарковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Иван Бецић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Борис Стојковски, доцент, Филозофски факултет у Новом Саду, Универзитет у Новом Саду

Др Далибор Велојић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Александар Павловић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Ена Мирковић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9–12
Марко П. Атлагић, <i>Исфабриковани „масакр“ у Рачку 1999. године и друге лажи као један од најосредних разлога НАТО агресије на СР Југославију / Србију</i>	13
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Рецепција феномена Косовски завет у савременој српској култури и изван ње</i>	21
Јован Ј. Алексић, <i>Петстоогодишњица Косовској боја у светлу извештаја Дабро–босанског Источника</i>	37
Марија М. Ненадић Журка, <i>Косовски вилајет у шиитској на румунском језику</i>	55
Божица З. Славковић Мирић, <i>Између савремености и модернизације: поглед у развој пољопривреде на Косову и Метохији између два светска рата</i>	67
Далибор З. Велојић, <i>Хијенске прилике у вучијарском срезу и радови на побољшању снабдевања пијаћом водом 1930–1941.</i>	89
Иван М. Бецић, <i>Учешће Косова и Метохије у привреди Јужне Србије 1919–1929.</i>	101
Момир Н. Нинковић, Игор М. Ђурић, <i>Бели Руси у Метохији – Породица Чистић у Истоку (1928–1940)</i>	117
Небојша В. Стамболија, <i>Жртве Другој светској рату са простора Аутономне Косовско-метохијске области према подацима пописа жртва рата</i>	147
Душан М. Бојковић, <i>Установљивање Аутономне Косовско-метохијске области 1945.</i>	163
Сава Д. Ђурђевић, Весна С. Зарковић, <i>Развој општинске Лейосавић у двадесетом веку и миграциона крећња савановништва (случај Крајугеца)</i>	181

Драгољуб Г. Мандић, „Косовски њроблем су сїворили комунисїи“: Борислав Пекић и косовско њиїање	203
Урош Д. Микетић, О Косову, на Косову, са Косова – њрилої њознавању њолийичке биоїрафије Пеїра Сїамболића	215
Стефан Иванов Анчев, Война НАТО против СРЈО – прелудия к конфликту вблизи российской территории	233
Александар С. Павловић, Унуїарейничка именованња код Срба у шарїланинској жуїи Сиринић: Пример Буїара, сїановника села Гоїовуше	249
Невена С. Петковић, Филије: Кулїура исхране Срба и Албанаца на Косову и Меїохији и њен реїонални конїексїи	275
Верица Р. Грбовић, Кулїурне асимилације и дисимилације као њоследице динамике коезїисїенције Срба и Албанаца на њросїору Косова и Меїохије	299

CONTENT

FOREWORD	9–12
Marko P. Atlagić, <i>The fabricated "massacre" in Račak in 1999 and other lies as one of the immediate causes of NATO'S aggression in FR Yugoslavia / Serbia</i>	13
Dragana J. Janjić, Goran M. Janićijević, <i>The reception of the phenomenon of the Kosovo Covenant in contemporary Serbian culture and beyond it</i>	21
Jovan J. Aleksić, <i>The 500th Anniversary of the Battle of Kosovo in the light of the report of the Dabro–Bosanski Istočnik</i>	37
Marija M. Nenadić Žurka, <i>Kosovo Vilayet in press in Romanian language</i>	55
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>Between stagnation and modernization: A look at the development of agriculture in Kosovo and Metohija between the two world wars</i>	67
Dalibor Z. Velojić, <i>Hygienic opportunities in the Vučitrn Region and work on improving drinking water supply 1930-1941</i>	89
Ivan M. Becić, <i>The participation of Kosovo and Metohija in the economy of Southern Serbia 1919–1929</i>	101
Momir N. Ninković, Igor M. Đurić, <i>White Russians in Metohija – Chistov family in Istok (1928–1940)</i>	117
Nebojša V. Stambolija, <i>Victims of The Second World War from the area of the Autonomous Kosovo-Metohija Region according to the data of the census of war victims</i>	147
Dušan M. Bojković, <i>Establishment of the Autonomous Kosovo Metohija Region in 1945</i>	163
Sava D. Đurđević, Vesna S. Zarković, <i>Development of The Municipality of Leposavić in the twentieth century and migration movements of the population (Case of Kragujevac)</i>	181

Dragoljub G. Mandić, „Communists created a Kosovo Problem“: <i>Borislav Pekić and Kosovo Issue</i>	203
Uroš D. Miketić, <i>About Kosovo, in Kosovo, from Kosovo</i> - <i>Contribution to knowing the political biography</i> of <i>Petar Stambolić</i>	215
Stefan Ivanov Anchev, <i>NATO's war against SRYU – A prelude to</i> <i>conflict close to the territory of Russia</i>	233
Aleksandar S. Pavlović, <i>Interethnic namings among Serbs</i> <i>in Šar mountains Parish Sirinić: An example of Bulgarians,</i> <i>residents of the Village Gotovuša</i>	249
Nevena S. Petković, <i>Filije: Food culture of Serbs and Albanians</i> <i>in Kosovo and Metohija and its regional context</i>	275
Verica M. Grbović, <i>Cultural assimilations and dissimilations</i> <i>as a consequence of the dynamics of coexistence of Serbs</i> <i>and Albanians in The Area of Kosova and Metohija</i>	299

Драгана Ј. ЈАЊИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Горан М. ЈАНИЋИЈЕВИЋ**

Православни центар за младе „Свети Петар Сарајевски“
Источно Ново Сарајево, Република Српска / Босна и Херцеговина

РЕЦЕПЦИЈА ФЕНОМЕНА КОСОВСКИ ЗАВЕТ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ КУЛТУРИ И ИЗВАН ЊЕ***

Айсџиракџи: Разматрање на наведену тему заснива се на дубљем разумевању и предочавању феномена *Косовској завети* као традиције по себи; његовој контекстуализацији од позног средњовековља до данас и то на основу рефлексја у доменима националног етоса, књижевности и уметности као и у оквирима тековина Српске православне цркве. Премда је неопходно констатовати обиље претходних тумачења наведене теме, овом приликом, тежи се аналитичком сагледавању утицајности Косовског завета у процесу обликовања националног идентитета како у односу на контекст самобитности тако и као евентуални индикатор различитости у односу на друге (народе, културе, вере...). Утврђивање мере важности појма и феномена Косовског завета у српској култури и етичким преми-сама савременог српског друштва представља посебан, не мање важан сегмент истраживања као рефлекс ширег сагледавања данашњег односа према традицији.

Кључне речи: Косовски завет, Црква, кнез Лазар, исихазам, монаси.

УВОД

Косовски завет спада у оне појмове и појаве за које се сматра да су по себи разумљиви и то на нивоу под-разумевања. Дубље разумевање и разложна теоријска интерпретација, стога, неминовно следе једном сложенијем херменеутичком понирању у дубине колективне свести на основу

* Научни саветник, ORCID ID 0000-0002-8092-9738, dragana.janjicka@gmail.com

** Магистар, ORCID ID 0009-0004-7883-4061, dgjanicijevic@gmail.com

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

материјалних трагова у националној култури и уметности. Етички максимализам, садржан у овој синтагми помало је стран данашњим генерацијама, не само услед смањења етичке сензибилности у постојећим политичким и друштвеним околностима већ и због умањеног интересовања за традицију тј. њено дубље поимање и искуствену примену у свакодневици, тако да и ове промене постају предмет истраживања из наведене перспективе. Ипак, у српској културолошкој сфери може се уочавати одређени „ехо памћења“ док се изван ње уочава прогресија нејасности или чак погрешног тумачења. У домену значења, осим тога, могу се констатовати елементи *појединачној*, уочљиви у сфери националног култа али и *универзалној* у односу на домете хришћанско-хуманистичког карактера европске културе, бар до прелома, који се одвијају од почетка трећег миленијума.

КУЛТУРОЛОШКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ

Сагледавање сâмог феномена Косовског завета као потпуно заокруженог тј. сасвим дефинисаног појма основна је премиса нашег разматрања на наведену тему. Рашчлањивањем његовог значаја и генезе, стога, не тежи се довођењу у питање сâмог појма или неком облику његове редефиниције већ се циља на разумевање узрока и контекста његовог настајања. У етичком и културолошком смислу Косовски завет представља и неку врсту „генетског кода“ народа, који се идентификује као српски те, према тумачењу митрополита црногорско–приморског Амфилохија (Радовића) „...српски народ има свој знак распознавања, а то је Косово, или, још непосредније речено, то је Косовски завет“ (Радовић 2011: 118). Једна од потврда таквог дубоког позиционирања наведеног феномена у колективној свести јесте и чињеница да је претрајао готово полувековну секуларизацију током постојања СФРЈ што прихватаљивом чини нешто шире постављену тезу К. Кончаревић: „Конститутивна предања српског народа јесу светосавско и косовско предање, које опстаје кроз векове чак и онда када владајуће идеологије настоје да их потисну из колективне свести народа“ (Кончаревић 2024: 376). Повезивање Светосавља са Косовским заветом није само питање континуитета православног хришћанства већ и извесне култно-идеалистичке народне свести, кроз начелну опредељеност за Царство небеско¹. На темељу ове идеје настаје свенародни завичај; она представља знак распознавања. Опредељујући се за Небеско царство као

1 „То опредељење су затим нарочито пројавили српски светитељи и подвижници те Христови неодступни *врлинци* (о. Јустин) и *врлейници* (еп. Николај), који су се кроз подвиге пењали најврлетнијим стазама ка Небеском царству. На челу њиховом је свакако Свети Сава, који све остави: царство, славу, богатство, сва уживања, и тако своје роду даде светли и моћни пример трајног опредељења за Небеско царство. Подвиг Светог Саве (а и Немање) само је доследно поновио косовски великомученик – Свети Лазар, тако да је с правом речено да „и Свети Сава и Свети Лазар имају исти извор и утоку: привољавање Царству небеском“ (Марко Марковић, *Тајна Косова*) (Јевтић 1992: 301).

једини аутентични завичај, од раздобља Немањића до Косовског боја, Срби се конституишу не више племенски, него као духовна заједница, која, према тумачењу Марка Станојевића, постоји чак и онда када је лишена државе (Станојевић 2023: 176; Кончаревић 2024: 376). Феномен трансцендентности кроз „заветну свест“, дакле, омогућава континуитет заједнице независно од спољашњих чинилаца (Тимотијевић 2021: 92). Може се на основу изнетог прелиминарно закључити да Косовски завет стоји у тесној повезаности и изравнијој аналогности са есхатолошким постулатима традиционалне српске етике али и онтолошке перспективности. Сагледавање феномена Косовског завета у тесној је (не само етимолошкој) вези са Косовским бојем као окосницом уздицања стварности до митских висина што је било својствено европској култури од античког раздобља.² Из тог разлога и пре него што буде изложена опште позната хришћанска потка Косовског као рефлекса Новог завета, неопходно је указати на античке корене појаве. Пре свега, реч је о односу колективно–индивидуално³ кроз феномен жртвовања за друге, особито изражен кроз одбрамбене ратове. Управо у светлу Косовског завета Косовски бој, постепено, добија митолошки карактер⁴ и приближава се хеленско–античким типовима хероја⁵ и легенди⁶. Такве валентности стварности и мита особито су повезане са личношћу Светог великомученика косовског Лазара, што, делом, ствара потешкоће истраживачима раздобља његове владавине до страдања на Косову пољу.

- 2 Појам *миџа* у овом случају треба разумевати у класичном значењу (μῦθος гр. реч, говор, ђтос, разговор, договор, веће, одлука, предмет говора) као свеповезујућу истину народа. Према данашњем значењу, дефинисаном под утицајем рационализма мит је супротстављен стварности.
- 3 „Наше зрење је болесно осетљиво према индивидуалном; још је осетљивије према њему наше осећање живота и наше схватање живота. Индивидуализам – он је и номинализам – једна болест нашег времена. Али се древни човек морао *најпрезајти* да би уочио индивидуално–одвојено и морао је бити грешан да би се осећао таквим. Раздељеност је видео као акт намерног отцепљења и она му се приказивала као *кривица* – „неправда, ἀδικία“ – како се изражавао Анаксимандар“ (Флоренски 2000: 102).
- 4 „При том под митом не подразумевам оно свечано што лаика обично повезује са том речју, а ни противпојам правом Богу хришћанства. Овде мит треба да значи само оно што се прича, тако да у то нико не може да посумња, утолико нам он нешто казује. Мит је оно о чему се може причати, а да се нико не запита да ли је то и истинито. Он је она свеповезујућа истина у коју се сви разумеју“ (Гадамер 1999: 44).
- 5 „Ali ako se zapitamo kako se mogao obrazovati onaj odlikujući, poetski smisao imena *heros*, pa steći i opšte važenje, videćemo da je skoro nesumnjivo da je tome bitno doprinela ona sfera shvatanja u koju je epska pesma uvela grčki narod. Upoznat je rod, koji je, doduše, bio tragično podređen sudbini, ali je bio veličanstven ideal, drugačiji „nego što su sada smrtici“ (Burkhardt II 1992: 188).
- 6 Doduše, pojedini elementi i osnovne crte se velikim delom mogu dokazati i kod drugih arijevskih naroda; ali tek veze i motivi, koji su svojstveni grčkome mitu, dovode do toga da on postaje veliki, duhovni odraz nacije. Biće da su to najpre dela aeda: jer narod bi se sam zadovoljio pojedinim nazorima. A, činjenica da su se, u slučajevima pojedinih varijanata, ipak mogle obrazovati neka vrsta konsenzusa i nekakva sverazumljivost mita o herojima, može se najpre objasniti postojanjem izvesne mitske tradicije u školama pevača i lutanjem pevača“ (Burkhardt IV 1992: 31).

Ипак, неопходно је указати на посебности Лазареве личности, које се називу између редова његових житија и посвећених му служби. Чак и уз извесну резерву према панегиричком карактеру средњовековне књижевности, виоленција наглашавања Лазареве побожности свакако указује на историјску извесност. Тако и песникиња и монахиња Јефимија у својој *Похвали светом кнезу Лазару* није „заобишла“ овај детаљ.⁷ Чињенична потврда књижевних виђења огледа се најпре у ставу кнеза Лазара према локалним господарима који су признали његову врховну власт попут челника Мусе, Витомира и Црепа према којима се благонаклоно односио (Михаљчић 1976, 7). У томе као и у осталоме, кнез Лазар представља потврду немањихких традиција и једног оваплоћеног Светосавља⁸. Осим тога, веома богата давања манастирима, што потврђују бројне даровнице и оснивачке повеље за Раваницу и крушевачку Лазарицу приказују га у светлу духовног и милосрдног властодршца, којем је и сâм, по свему судећи, водио сложен духовни живот: „Сам кнез је окружен породицом дубоко побожном, и веома везаном за православље. Он воли монахе и манастир и богато их дарује поседима који обезбеђују њиховим житељима контемплативан живот без материјалних брига“ (Тахиос 1975: 99). Осим тога, значајан број исихастички оријентисаних монаха–синаита избеглих са византијско-бугарских граница и подручја, који су населили крајеве под Лазаревом влашћу, не само да потврђују претходне наводе већ указују на пресудна кретања монашке духовности, богословља и културе тога доба (Јањић, Јанићијевић 2021: 35–36). Стога се о Синаитима говори и као о утемељивачима Лазаревог култа: „Ти Раваничани монаси синаитског духа у многоступењу су допринели црквеном прослављању кнеза Лазара, својим похвалама, службама и житијем, писаних у духу синаитског исихазма. У тим похвалама већ почиње косовски пораз да се слави као Лазарева *славна њобџа*. Историјски догађаји се тумаче у светлу метаисторијског, Царства Небеског, историјска хоризонтала се осмишљају на једини могући начин: есхатолошком вертикалом, логиком крста и Голготе“ (Амфилохије 1981: 117–118). Исихастичка „ренесанса“ у Србији у деценијама пре Косовског боја, према епископу Атанасију Јевтићу, определила је не само хришћанско витештво српске властеле већ и страдање обојила библијским схватањима о односу два света кроз антитезу два царства – земаљског и небеског⁹. У светлу Косовског завета и његовог етичког максимализма

7 „Господствовао си земљом отачаства ти/ и у свим добротама узвеселио си уручене ти/ хришћане и мужевственим срцем/ изашао си на змију/ и непријатеља божанствених цркава“. Јањић, Јанићијевић, 2020, 81.

8 „Према оваквом схватању Србе као *Заветну заједницу* обликује саосећање историјске свести и континуитета од Светог Саве до савремених дана, и у будуће до Другог доласка Христовог“ (Тимотијевић 2021: 88).

9 „Упркос постепеном слабењу и политичком пропадању државе, исихазам је доносио прави духовни ренесанс у култури, уметности, духовном животу. Исихасти су носили заставу борбеног отпора, не пасивне предаје непријатељу, и тај отпор био је првенствено у снази духа, у хришћанској философији живота, у универзалној духовности

целокупан Лазарев претходни живот делује као припрема за чин страдања „на бранику вере и отачаства“. Претходна, и не мање трагична страдања Урошевих сизерена – краља Вукашина и деспота Јована Угљеше код Черномена на Марици 1371, у народној свести нису претрпела такав степен уздицања на ранг једног симболизованог херојског топоса¹⁰ као што се то догодило са Лазаревим страдањем на Косову пољу. Догађаји двају битака између хришћана и Османлија различито су одјекнули у хагиографској књижевности. Премда данас увиђамо да је Маричка битка представљала херојски покушај одбране „европских врата“, међу савременицима то је једино уочавао и о томе словио Исаија Серски Хиландарац (Михаљчић 1989: 147). Многоопевана Косовска битка, са друге стране, виђена је као кључан догађај пред османлијско освајање Балкана и југоисточне Европе. Узрок томе, како наводи Р. Михаљчић, вероватно лежи у чињеници да се битка одиграла дубоко унутар хришћанске српске државе као и у односу на то да су се њене последице веома брзо након тога осетиле у народу (Михаљчић 1989: 146). Наглашавање Лазареве благочестивости и побожности у текстовима службе и похвале, како је то већ уочено у Јефимијином тексту, имало је за циљ указивање на чистоту и величину жртве. Кроз метафоричност у описивању кнежеве личности, која се уочава у Стихири¹¹ службе, чији је аутор идентификован као „непознати Раваничанин“ управо се наслуђује Лазарево опредељење за Царство небеско и открива „клица“ Косовског завета. Сама чињеница процвата песништва у време његове владавине, на један класично-антички начин, указује на то раздобље као херојско, достојно Хомеровог¹². Алузивно позивање на апостола Павла (1. Кор. 9, 22) као и начин излагања у форми питања и одговора у Првој посланици Коринћанима код Непознатог Раваничана имају за циљ хришћанско-подвижничку контекстуализацију Лазареве личности.

која ће ванредно оснажити православну самосвест српског народа и чије вредности одолевају искушењима времена. Исихазам је био такав поглед на свет и људски живот који премошћује трансцендентални јаз између овога и онога света, и зато је исихастички доживљај људске судбине био оптимистички. Он не укида драму историјског живљења, али је преображава повезивањем са есхатолошким богочовечанским вредностима, истицањем тријумфа мученичке смрти за Христа и Царство небеско“ (Јевтић 1992: 249–250).

- 10 Разлози томе могли би бити Вукашиново ратовање против цара Уроша као и Угљешино отцепљивање Серске митрополије од Пећке патријаршије и припајање цркви у Константинопољу (Острогорски 1965: 131-143; Петровић 1986: 101-102).
- 11 „Ко да те не блажи, / буднога делатеља заповести Божијих, / или ко да не похвали / светлосно твоје живљење, / јер сабрао јеси као пчела / трудољубива многоцветне добродетељи, / иштући да вечном славом земаљску размениш, / око слепима, / нога хромима, / палица старости, / свима све си био милостивом ти руком...“ (Непознати Раваничанин 2005: 82).
- 12 „I tako je za Grke dokument o božanskim i ljudskim stvarima u najširem obimu, njihov religijski kodeks, njihov učitelj rata, njihova stara povest, na koju se i kasno potom nadovezuje svekolika povest uopšte, kao što se obično i sva geografija poziva na njega; on je za Grke mnogo više od onoga što je ikad mogla biti propisana, patentirana hramovna pesma“ (Burkhart 1992: 85).

Неопходно је, са друге стране, вратити се на античке корене чак и када је личност кнеза Лазара у питању, макар она, коју је уобличио народно песништво а већ чињеница богате епске контекстуализације оправдава такво полазиште. Управо контекст у односу на појам *одлике* (ἀρετή гр. врсноћа, честитост, савршеност, врлина, племенито мишљење, храброст, заслуга итд.) открива дубљу основу свенародног поимања Лазареве личности. И то, особито у односу на генезу појма код сâмог Хомера и након њега: „Ali pojam odlike dobiva i širi smisao, jer se, pored etičke i rartničke sposobnosti, ističe i umna. Karakteristično je da se u *Odiseji* odlika nekoliko puta upotrebljava u ovom širem smislu, i to u vezi sa rasuđivanjem (βουλή) i razumom (νόος). Docnije će se njeno značenje sve više proširivati ka adjektivi ἀγαθός i έσθλός, koji u Homera znače čas plemenit, čas hrabar i ili sposoban i ograničavati se samo na plemstvo, a docnije će obeležavati unutrašnju vrednost i ograničavati se na moralnu otmenost uopšte tako da će i superlativ ἀρετή u docnije vreme, s општим razvitkom kulture, iz oblasti borbe prelaziti u oblast moralne svesti i dobivati општiji етички smisao, i Sokrat će biti prvi koji će sve te reči upotrebljavati kao oznake čovekove unutanje vrsnosti, bez obzira na sud okoline“ (Đurić 1976: 49). Постављање Лазара у антитетички дискурс *царсѿва земаљскої и царсѿва небескої*, заправо, представља позни ехо хеленског аретизма као и трагизма личности, заробљене у сопственом али и свенародном фатуму. На таквом темељу грађена је његова митска личност, која је у многоме подобна ликовима хеленских хероја: он води унутрашњи дијалог у којем духовне вредности претпоставља животном реалитету а показаће се да су управо оне представљале „одржавани огањ Весталки“ до ослобађања онога што је на Косову пољу изгубљено, равно пет столећа и непуне три деценије након тога. Унутрашњи дијалог представља рефлекс питања унутрашње слободе опет на крилима хеленства али, што је можда још значајније – и према хришћанском поимању слободног благодатног избора (Гал. 5: 1-16). Све то неминовно бива страно рационалистички настројеној и материјалистички усмереној свести, за коју се мора признати да представља доминантни темељ мишљења нововековног човека западноевропске првенијенције. У таквим разликама, према Данилевском, потврђује се и хеленско–римски као прототип германско–словенског антагонизма¹³.

Према досадашњим наводима постаје очигледно да Косовски завет представља неку врсту новозаветне рефлексije у историјском реалитету, извесно практиковање хришћанске етике у конкретним околностима: „Ideja vodilja je celokupna naša istorija tako što će se i srpski Kosovski zavet izmeriti vremenom Novog Zaveta, kao večnog i poslednjeg zaveta između Boga i čovečanstva. Zavet je u stvari temeljno i polazno iskustvo naroda“ (Епископ баčki Иринеј, <https://www.in4s.net.kosovski/zavet>). „Искуство народа“ у том

13 „Културно наслеђе Рима по Данилевском преузели су Германи, док су Словени постали наследници Византије. Ова два народа су у наредном миленијуму наставили вековну борбу културно–историјских типова Грчке и Рима“ (Недељковић 2021: 373).

контексту постаје пресудна појава и темељ Косовског завета. Указивање на релацију *колективно–индивидуално* у претходном делу излагања сада добија искуствене премисе те су у књижевности анонимних или неидентификованих аутора рефлектоване не само колективне идеје већ и читаве наративне конструкције са симболички или непосредно израженом поентом. У том контексту кнез Лазар постаје персонификација колективних идеала а кохезиони чинилац заједнице – један оваплоћени идеализам у којем се управо повезује појединачно и колективно¹⁴. Херојска личност кнеза Лазар и карактер Косовског боја као херојске саге, из историјске у митску сферу пренети су на крилима народног песништва, у чему се такође огледају хеленски културолошки узор и модели. Упркос идентификацији појединих певача и преносилаца традиције као и знаменованих књижевника у потоњим временима који су се на народно песништво настављали, нема сумње да је оно производ колективне свести.¹⁵ Стога значајно постаје да пролошко–епилошка песма Косовског боја и Косовског завета – „Пропаст царства српског“ управо указује на дубоку укорененост хришћанства, Јеванђеља Христовог у свести и етосу српског народа (Јевтић 1992: 312–330). Иза историјског наратива стоји дубоки симболизам православног хришћанства у светосавском руху и духу.

АРХЕТИП КОСОВСКОГ ЗАВЕТА У ЛИКОВНИМ УМЕТНОСТИМА

Ако је судити по тековинама ликовних уметности у прва два века османске власти над српским земљама Косовски завет не представља тему овог раздобља; представе кнеза Лазара веома су ретке и не рефлектују заветни етос, који је тек на крилима идеја о ослобађању добио данашње обриси и смисао. У ктиторским композицијама у Раваници и Љубостињи, Лазар и Милица нису стављани у контекст светих царева Константина и Јелене, премда је према српској хагиографској традицији од Григорија Цамблака до Константина Филозофа сваки владар тумачен као „нови Константин“ (Стародубцев 2014: 373–374). Таква квалификација на основу

14 „Чуђење које је и по Платону и по Аристотелу начело и покрећућа сила философије – то чуђење побуђивано је управо противуречним спајањем у животу јединства и мноштва. Зато је проблем *έν καί πολλά* као црвена нит прошао од самог почетка до краја историје античког мишљења. Термин „род“ – тај најсуштинскији термин при разматрању *живоΐα* – он се показао полазишним у развоју идеализма. И није се случајно *λοΐκα*, то дете идеализма, користила биолошким термином и, донекле, социјалним“ (Флоренски 2000: 102).

15 „Народна песма има своје виђење Косова и Косовског завета, и то је несумњиво наше свенародно виђење, на које ћемо се одмах вратити. За Његоша сви добро знамо да је био заточник Косовског завета или, како је то рекао и написао Иво Андрић, „трагични јунак Косовске мисли“ (Јевтић 1992: 305).

крста и борбе за веру хришћанску управо би се могла односити на кнеза Лазара, међутим, како предочава Т. Стародубцев, требало би имати у виду да су манастирске цркве предвиђене да једнога дана „буду гробнице својих ктитора“ (Стародубцев 2014: 374; Петковић 1971: 86; Медаковић 1990: 12) те се наведени контекст приказивања подразумевао. Дефицит приказа кнеза-мученика у наведеном раздобљу у нескладу је са његовим необично брзим проглашењем за светитеља, особито у задужбинама наследника: деспота Стефана, попут Манасије или његове властеле, попут Руденице и Каленића (Михаљчић 1989: 173). Једини пут у XVI столећу приказан је у оквирима зидног сликарства манастира Ораховица и то без наглашавања његовог мученичког култа (Петковић 1971: 86; Кучековић 2007: 105–106). Са друге стране, из истог столећа потиче Лазарев лик на фресци у Архангелском сабору у Кремљу (1564/1565) што је узроковано родословом Јакшића, који је састављен по налогу Ивана Грозног. Цар је помоћу овог списка превасходно желео да укаже на блиске родбинске везе са Немањићима па је Лазар протумачен као син Душанов а стога и наследник Урошев (Михаљчић 1989: 181–182). Још је индикативније приказивање Лазара у контексту Косовског боја у *Лейтмојисном илустрированом своду* (Медаковић 1990: 13). Мотиви Косовског боја појављују се у XVI столећу и на западним споменицима, попут сребрног кованог послужавника Шибенчанина Хорација Фортеца¹⁶. Тек у четвртој деценији XVII столећа долази до извесних промена по овом питању па су на рестаурисаном живопису у цркви Светих Апостола у Пећкој патријаршији за време патријарха Пајсија досликани владари–Немањићи и међу њима кнез Лазар (Поповић 2021: 195). Годину дана касније у живопису кабларског манастира Благовештење (1635) кнез Лазар је насликан и сигниран као „свети“ (Петковић 1971: 87; Медаковић 1990: 16). Непуну годину касније приказан је и у зидном сликарству манастира Жежевице а из исте деценије потиче и Лазарева ликовна представа у цркви села Брезова код Ивањице (Петковић 1971: 88; Медаковић 1990: 16). За наведене приказе карактеристично је приказивање кнеза Лазара као сукцесора светородне династије Немањић у чему Р. Михаљчић препознаје учинак хагиолошке мисије патријарха Пајсија (Михаљчић 1989: 187). Судаћи по траговима тековина ликовних уметности култ кнеза Лазара се у другој половини XVII столећа развија у Хиландару (приказ у параклису Светог Николе, 1667) као и на неким иконама попут хиландарске, на којој је приказан са новомучеником Георгијем-Ђорђем Кратовцем у чему се уочава наговештај даљег развоја његовог култа у мартиролошком контексту (Михаљчић 1989: 188). Приказивање са одрубљеном главом и крстом са краја XVII и почетка XVIII столећа према типу

16 „Сасвим у духу маниризма на ободу пладња нижу се призори из римске историје, а ту су и медаљони на којима су угравиран и ликови разних римских императора. У сваком случају, повезивање ове античке традиције са једним стварним догађајем из српске историје још увек чека и своје коначно иконографско разрешење“ (Медаковић 1990: 14).

*кефалофорос*¹⁷ потврђује такве премисе. Ако је судити према иконографским траговима путеви развоја култа кнеза Лазара лавирали су између владарске благочестивости и мученичке кончине (Петковић 1971: 92). Трећа димензија култа развијала се у Хиландару, у којем је била позната његова ктиторија, па су тамошњи монаси још 1550. цару Ивану Грозном уз икону Светог Симеона и Саве даривали и једну са приказом краља Милутина и кнеза Лазара (Петковић 1971: 90).

Са променом места боравка и статуса српски народ се након Велике сеобе (1690) нашао у новим околностима, које су оставиле трагове на култно–културолошком плану. Тешке околности за остваривања права на сопствену веру и идентитет, са друге стране, постајале су кохезиони чинилац заједнице (Михаљчић 1989: 205–206). Активности одбеглих раваничких монаха на прикупљању средстава за обнову манастира у Русији али и Пољској до коначног стационарања у запустелом врдничком манастиру 1697. са друге стране, допринеле су спонтаном ширењу култа кнеза Лазара (Михаљчић 1989: 207–208) а такво исходиште препознаје се и у делима ликовне уметности, како нових слојева зидног сликарства у Крушедолу тако и на графичким листовима. У иконографији ових барокних приказа издвајају се свети Јован Владимир и кнез Лазар, обојица према типу кефалофороса (Михаљчић 1989: 214). Већ у последњој четвртини XVIII столећа, под утицајем просветитељства, долази до одлучнијег окрета ка парадном портрету, попут Лазаревог на бакрорезу Захарије Орфелина из 1773 (Поповић 2014: 94; Михаљчић 1989: 214). Током XIX столећа на невеликом броју споменика али расутих ширем подручју утицајности српске цркве појављује се лик Милоша Обилића у виду светог ратника (Медаковић 1990: 17).

Са појавом романтизма у српској уметности и тежњама ка стварању особитог националног израза теме Косовског боја постају учестало креативно полазиште, но, претежније остваривано на графичким листовима (Медаковић 1990: 16–17). Ипак, такве тенденције утирале су пут историцизму у који је помирљиво интегрисана и народна епска традиција (Медаковић 1990: 23). У цркви Светог великомуеника кнеза Лазара у Прибоју на Лиму Косовски завет према извору – епској народној песми „Пропаст царства српскога“ доследно је илустрован (Јанићијевић 2021: 239–240). То је постало очито након конзерваторских радова тј. чишћења зидних слика на своду и западном зиду катихумена. На темену свода насликано је вазнесење пророка Илије док целу површину западног зида са лучном горњом ивицом прекрива приказ утврђеног града,

17 „Иконографски тип мученика који је погубљен одсецањем главе, па се због тога приказује како је носи у руци, познат у источној иконографији (Јован Претеча, св. Георгије, Јован Владимир). С обзиром на то да је кнез Лазар управо на такав начин изгубио живот од турске сабље, ова варијаната представе кнеза-страдалника чини се потпуно оправданим. Па ипак, било је потребно да се јаве посебне околности као предуслов за овај нови иконографски тип кнеза Лазара Кефалофороса“ (Петковић 1971: 91).

очито – Јерусалима.¹⁸ На северној страни полуцилиндричног свода насликана је сцена причешћивања војске пред Косовски бој у чијем су фокусу прикази кнеза Лазара и вероватно – патријарха Спиридона, који причешћује војску. На јужној страни кнез Лазар представљен је како седи испред шатора и чита писмо са текстом: „Царе и оче коме ћеш се приволети царству?“. Ово писмо приноси му један од витезова. Део епске народне песме „Пропаст царства српскога“ исписан је на северној страни, изнад парапетног зида. Прибојска Лазарица осликана је 1932. а овај податак налази се, поред имена сликара (Иван Дикиј, Борис Обрасков и Анатолиј Никитин) у ниши ђаконикона. Нема сумње да су даровити сликари и руски емигранти суштински схватили садржај песме и достојно је ликовно интерпретирали.

Када је скулптура и споменичка култура у питању, културолошко-етичку синтезу Косовског завета рефлектује „Косовски споменик“ (1900) Ђорђа Јовановића у Крушевцу: „Јасно је да је читава ова композиција инспирирана народним песмама, а сам споменик тачно је одражавао политичка убеђења преткумановске Србије“ (Медаковић 1981: 244). Романтичарски занос на крилима пансловенства као контекст теме Косовског боја у ликовним уметностима са почетка XX столећа оличава мега пројекат Видовданског храма (Медаковић 1990: 31-37) Ивана Мештровића (Грујић 2020: 17-40). Једино на основу макете храма, која се налази у Народном музеју у Крушевцу, може се наслутити монументални оквир за излагање његових скулптура, од којих се већина, данас, налази у Народном музеју Србије у Београду. Експресија, симболизам и монументалност репрезентују идеје Косовског боја и Косовског завета. Неостварена замисао била је да храм буде изграђен на Газиместану. Епископ Атанасије Јевтић подсећа да је постојећа сакрална структура на тим просторима, пре свега Грачаница, за Јована Дучића¹⁹ представљала једину косовску „сублимну тачку“, те да је сматрао да нису била потребна никаква друга обележја ни знамења (Јевтић 1992: 245).

ДАНАШЊА РЕЦЕПЦИЈА КОСОВСКОГ ЗАВЕТА У ДОМАЋЕМ И СТРАНОМ МЊЕЊУ

Полазећи од раније предочене чињенице да Косовски завет треба посматрати у изразито хришћанском контексту и то у односу на узор у новозаветној етици, може се претпоставити да у секуларизованом друштву данашњице долази до дивергенције значења и суштинског неразумевања

18 „Полетио соко тица сива/ од светиње од Јерусалима,/ и он носи тицу ластавицу./ То не био соко тица сива,/ веће био светитељ Илија;/ он не носи тицу ластавицу веће књигу од Богородице,/ однесе је цару на Косово...“

19 „Било је непромишљено када се говорило да треба на Косову подићи велики национални храм, како га је замишљао Мештровић. Напротив, свуда пре него на самом пољу Косову; јер је Косово само по себи један монумент који премаша све друго што би се могло рећи у славу његове традиције“ (Јевтић 1992: 245).

његовог смисла. Не само да то неразумевање импликује извесну фарсичност „слављења војног пораза“ већ се у заветним евокацијама препознаје идеја освете или извесна „српска експанзивност“. Управо је на овом нивоу нераздевања дошло до стварања једне нове слике о српском народу и Српској православној цркви. Анализирајући место и улогу цркве у постјугословенском дискурсу као и мање–више пројектовано инострано мњење по том питању П. Ристановић указује на парадокс: „Иако се за православље везује окренутост ка мистици, слављење литургије и издвојеност цркве из дневних друштвених догађаја у толикој мери да Малколм (Noel Robert Malcolm, британски историчар и новинар, прим. аут.) мора да упозори да је то *зайадном чийаоцу шешко и да замисли*, СПЦ се у оквиру дискурса конструише као агресивна организација и стуб српског национализма, а црквени великодостојници као националне вође“ (Ристановић 2015: 112). Наратив о „слављењу пораза“ (Ристановић 2014: 159) рефлектује суштинско нераздевање феномена, пре свега православног хришћанства као и метафоричности те симболизма средњовековног темеља (Јањић, Јанићијевић 2023, *passim*) највећег националног мита и историјског догађаја. Криза духовности на прелому миленијума уочава се и на овом нивоу те је у савременој култури, у којој су класична књижевна дела светске баштине проскрибована на овај или онај начин, тешко очекивати духовну осетљивост за појмове попут „Царства Небеског“. Из тог разлога доспело се до дивергирања смисла Косовског завета, који се у негативном контексту значења проглашава „митом“, одговорним за некадашње и будуће сукобе на балканским просторима.²⁰ Испоставило се да је око Косовског завета тј. његовог суштинског нераздевања настао заплет не само у оквирима постјугословенског дискурса (Ристановић 2014: 159) већ и након секуларизације српског друштва у југословенским оквирима. Када се има у виду традиција хришћанске мартирологије, која је у великој мери продрла у европску културу, поставља се питање: како је могуће једно такво нераздевање и дивергирање смисла страдања Христа ради? Разлог томе, по свему судећи, почива у чињеници да се „глобално мишљење“ не обликује у католичкој Европи него у оквирима западног протестантизма, лишеног осећања историје и традиције. „Загледаности у прошлост“ претпостављају се визије будућности, упркос чињеници да та визура на само да није бајковита већ је крајње неизвесна и то управо као последица грубог материјализма. Страдање за веру раног хришћанства у таквом секуларном дискурсу данас је неразумљиво те се неповерљивост данашње свести према овом феномену преноси и на сродна догађања у средњем или чак новом веку. Унутрашњи, црквени поглед на наведени феномен, можда понајбоље илуструје пример, који С. Костић наводи у раду „Дијалогом и толеранцијом против говора мржње на верској основи“:

20 „Косово је извор српског националног мита, симбол српског национализма који је довео до југословенског слома. Оно је и место где је тај слом осамдесетих година отпочео“ (Ристановић 2014: 159).

„Пример је свакако недавна изјава Антиохијског патријарха Јована X, поводом отмице 12 монахиња у Сирији од екстремиста: „Нека сви знају да је једна кап невине крви изливена на ову земљу светија и драгоценија од свих слогана на свету. Нека сви схвате да ће звона наших цркава, хришћана са Средњег Истока, која су висила и звонила од памтивека, наставити да звоне и да ће се чути као звук наше љубави и нашег мира за друге следбенике различитих религија у свету“ (Костић 2014: 244). Неразумевању је свакако допринело и извесно мешање цркве и нације, као последица националног освешћења у XIX столећу у којем је Црква, без могућности избора, преузимала улогу још необновљених држава, свакако у нескладу са изворним црквеним карактером јер она „није од овога света“.²¹ Основна консеквенца наведеног процеса јесте аутоматско поистовећивање вере и нације и, како наводи Д. Јелић, за сваког Грка, Бугарина, Србина, Румуна или Руса аутоматски се мисли да је православан (Јелић 2015. 166). У корену појаве налази се оновремени отпор према исламизацији православних на Балкану, пре свега отетих девојака од стране Османлија или Арбанаса (свете Злата Мегленска и Босиљка Пасјанска). У таквом миљеу појачан је процес сакрализације нације и њеног поистовећивања са вером (Женарју 2017: 188). Кроз атеизацију друштва у социјалистичкој Југославији ова повезаност се губи али је за све то време у оквирима Српске православне цркве одржана идеја о „народу Божијем“ и у том контексту међусобна повезаност на црквеном нивоу прожета је историјском нити и управо је у том контексту Косовски завет очуван у својој изворности. То је било очигледно приликом преноса моштију светог великомученика кнеза Лазара из Врдничке Лазарице преко крајева у којима су непрекидно молитвено прослављани његов лик, дело и страдање, укључујући подручје Косова и Метохије, до његове задужбине – манастира Раванице. У једној посве логичној литургијској традицији опет је виђена некаква српска експанзија, премда је пратећа реторика јасно рефлектовала хришћанско виђење догађаја, како се на основу беседе епископа Атанасија (Јевтића) на дочеку у Ваљево може закључити: „Ти си, Свети Великомучениче Косовски и Свесрпски, физички поражен на Косову, али си тријумфовао победом

21 „Све ово, међутим, не значи да Црква живи у некој бестежинској, ванвременској и ванпросторној равни. Иако Црква није од овога света, она живи у свету; живи на одређеној територији, у одређеном времену, живи у одређеном народу. Јеванђеље се преноси сваком народу на његовом језику, на начин који је њему најближи, у културном, философском и цивилизацијском смислу. Лоше је поистоветити појам народа у којем Црква живи, са схватањем народа тј. нације и националне државе са свим прерогативима суверенитета, онако како то доноси XIX век. Иако је потпуно легитимно народ схватити као етничку заједницу, нацију, ипак је за црквени живот упутније и боље схватити га као свеукупност људи који живе на једној територији или у једној држави. Национални принцип битисања Цркве узрокован је немогућношћу потпуне идентификације Цркве са било којом историјском категоријом (нација, држава, друштвено и државно уређење и сл.). Историјске категорије су времените категорије, а Црква свој идентитет не везује ни за шта временито“ (Јелић 2014: 165–166).

Христове Правде и Истине, и Твој физички пораз постао је наша духовна победа. И ми смо данас поражавани и физички побеђивани на Косову, али ћемо идући Твојим крстоносним путем сигурно победити. Јер *йуић је наш – йуић Бојочовека*.“ (Атанасије 2003: 141). Експлицитнија прологомена садржи се у другој Атанасијевој беседи, приликом дочека моштију у Грачаници, дакле у навечерје, оног на просторима бивше СФРЈ толико проскрибованог Видовдана 1989: „Дочекали смо Те са молитвом, коју је срочио у име свих Владика Косовско–Метохијски и Рашко–Призренски Павле: да Господ да да се не светимо непријатељима нашим који нас киње и угњетавају, него да се и они уразуме и просвете, да схвате да зло добра донети не може, и да уместо лажи завлада истина, уместо неправде – правда, уместо немира – мир, уместо мржње – љубав, уместо жалости – радост, уместо таме – светлост. Добро нам дошао, Свети Великомучениче Кнеже Лазаре на Твоје и наше Великомученичко Косово“ (Атанасије 2003: 143). Непосредност односа према кнезу Лазару из претходног навода, премда је реч о ретком примеру, препознаје се и кроз педагошко-образовно-уметнички пројекат (2019/2020) Ане Миловановић и Студијског програма за образовање васпитача Факултета за образовање учитеља и васпитача, који је резултирао изложбом „Позоришне лутке косовског завета“²². Овај пример, са друге стране, како улива наду у извеснију будућност на темељу колективне духовности тако представља и рефлекс дубина које Косовски завет испуњава у домену народне свести. Косовски завет, дакле, у прошлости као и данас, представља „личну карту“ православних Срба, предака и потомака, са јасним, премда широј јавности недокучивим, знаком народне повезаности са Јеванђељем Христовим. Из тог разлога, за његово дубље разумевање неопходна је извесно хришћанска перспектива кроз искуство цркве у Новозаветном, хагиолошком, хагиографском и најпре – мариолошком домену.

ЛИТЕРАТУРА

- Burkhart 1992: Jakob Burkhart. *Povest grčke kulture II*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Burkhart 1992: Jakob Burkhart *Povest grčke kulture IV*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Гадамер 1999: Ханс-Георг Гадамер. *Евројско наслеђе*. Београд: ПЛАТΩ.
- Грујић, В. Б. (2020): „Видовдански храм Ивана Мештровића“, *Найрепак Vol. I/ No. 1*, 17-40.
- Ђурић 1976: .Miloš Đurić N. *Istorija helenske etike*. Beograd: BIGZ.

22 Изложба је одржана 26. априла – 24. јуна 2024. у Народној банци Србије. Представљен је део колекције позоришних лутака, насталих у оквиру предмета Драма и покрет (Катедра за српски језик и књижевност и методологију српског језика и књижевности) од академске 2019/20 до 2013/24. Позоришне лутке су из представа, играних за децу у болницама и домовима.

- Женарју-Рајовић 2017: Ивана Женарју Рајовић. „Замах црквене уметности у последњим деценијама османске властери“ у: *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја. Идентитет. Уметност. Заштита*. САНУ. Београд, 325–339.
- Јанићијевић 2021: Горан Јанићијевић. „Национални и литургијски контекст приказаног лика Св. Прохора Пчињског и других балканских анахорета у цркви Светог кнеза Лазара у Прибоју на Лиму“ у: *Прејодобни Прохор Пчињски – 959 година у српском народу*, Тематски зборник (ур. Д. Марјановић). Свеправославно друштво „Преподобни Јустин Ђелијски“. Врање, 236–265.
- Јанковић 2015: Стефан Јанковић. „Религијски елементи у сукобима на простору бивше Југославије“ у: *Српска теологија данас 2014*, зборник радова са научног скупа одржаног 30. маја 2014. Православни Богословски факултет. Београд, 119–133.
- Јањић, Јанићијевић 2020: Драгана Јањић, Горан Јанићијевић. „Свети Никодим Тисмански у историјском и духовном памћењу“ у: *800 година аутокефалности Српске Православне Цркве у Епархији тимочкој*. Зборник радова, (ур. И. Ивковић). Зајечар, 79–103.
- Јањић, Јанићијевић 2021: Драгана Јањић, Горан Јанићијевић. *Св. Никодим Тисмански (рефлексije монашког бојословља у другој половини XIV столећа)*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина–Лепосавић.
- Јањић, Јанићијевић 2023: Драгана Јањић, Горан Јанићијевић. „Слојеви и облици симболичког мишљења у српској средњовековној уметности столећа на Косову и Метохији“ у: *Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе*, тематски зборник, књ. 2, историја и етнологија, Лепосавић, 29–67.
- Јевтић 1992: Атанасије Јевтић. *Свети Сава и Косовски завет*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Јевтић 2023: Атанасије Јевтић. *Епископ умировљен Захумско-Херцеговачки : Беседе и речи...* (ур. Игнатије Марковић). Требиње–Врњци: Манастир Тврдош, Братство Св. Симеона Мироточивог.
- Јелић 2015: Дарко Б. Јелић. Црква, „Нација и дијаспора“ у: *Српска теологија данас*, зборник радова са научног скупа одржаног 14. децембра 2013. Православни Богословски Факултет. Београд, 164–172.
- Ковић 2017: Милош Ковић. „Косовски завет и национални идентитет Срба“ у: *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, угроженост, заштита*. – зборник радова, (ур. Д. Војводић, М. Марковић). Српска академија наука и уметности. Београд, 113–147.
- Кончаревић 2024: Ксенија Кончаревић. „Косовски химнографски триптих: службе и акатисти Светим новомученицима Григорију монаху, Василију пекару пећком и Босиљки из Пасјана“, у: *Многострана Христа сабрасто у једно*. Тематски зборник посвећен професору Драгиши Бојовићу, (ур. К. Митровић, Ј. Бојовић–Јоксимовић). Центар за Црквене студије, Ниш, 375–398.
- Костић 2014: Славиша Костић. „Дијалогом и толеранцијом против говора мржње на верској основи“ у: *Богословље 1/2014* (ур. Р. Поповић). Православни богословски факултет. Београд, 234–248,
- Кучековић 2007: Александра Кучековић. „Лоза српских владара и архиепископа у цркви манастира Ораховица у Славонији“ у: *Зборник Народног музеја XVIII – 2 историја уметности*, (ур. Т. Цвјетићанин) 95–117.

- Медаковић 1981: Дејан Медаковић. *Српска уметност у XIX веку*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Медаковић 1990: Дејан Медаковић. *Косовски бој у ликовним уметностима*. Београд/Нови Сад/Приштина: Српска књижевна задруга/Матица српска/Јединство.
- Михаљчић 1975: Раде Михаљчић. „Кнез Лазар и обнова српске државе“ у: *О кнезу Лазару*, Научни скуп у Крушевцу 1971. (ур: И. Божић, В. Ђурић), Београд, 1–11.
- Михаљчић 1989: Раде Михаљчић. *Лазар Хребелановић*. Београд: БИГЗ.
- Недељковић 2021: Зоран Недељковић. „Светионици културе и њихови чувари на духовним темељима Косовског завета“, *Црквене студије 18* (ур. Д. Бојовић), 37–380.
- Острогорски 1965: Григорије Острогорски. *Серска област после Душанове смрти*. Београд: Научно дело.
- Петковић, Сретен (1971): „Култ кнеза Лазара и српско сликарство века“ у: *ЗЛУМС 7*, (ур. Д. Медаковић), 83–103.
- Петровић 1986: Миодраг М. Петровић. *Синуденички стилик и самосталност Српске цркве*. Београд: Дечје новине.
- Поповић 2017: Даница Поповић. „Светиње и свети на Косову и Метохији у култном сећању и националној свести“ у: *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, ујроженост, заштити*. – зборник радова (ур. Д. Војводић, М. Марковић), Српска академија наука и уметности. Београд, 81–99.
- Поповић 2021: Даница Поповић. „Култ и гроб патријарха Пајсија – нова сазнања и тумачења“ у: *Зограф 45* (ур. М. Марковић), 187–208.
- Радовић 1981: Амфилохије Радовић, јеромонах „Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV в.“ у: *Манастир Раваница. Стоменица шестојодушници (1381-1981)*. (ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић, В. Ђурић, Д. Кашић). Београд, 101–134.
- Радовић 2011: Амфилохије Радовић. „Часни крст Христов и Косовски завет“. Цетиње: Светигора.
- Ристановић, Петар (2014): „Тамо је све почело – Косово као темељ постјугословенског дискурса“ у: *Баштина св. 37* (ур. С. Словић), Институт за српску културу, Лепосавић, 155–173.
- Ристановић 2015: Петар Ристановић. „Вољни сарадници – место Српске православне цркве у постјугословенскоом дискурсу“ у: *Српска теологија данас 2014*, зборник радова са научног скупа одржаног 30. маја 2014, Православни Богословски Факултет, 107–118.
- Станојевић 2023: Марко Станојевић. „Косовски завет – светионик српски у роптарници историје“, *Српска баштина 2*, 173–185.
- Стародубцев 2014: Татјана Стародубцев „Свети Константин Јелена у зидном сликарству у земљама Лазаревића и Бранковића“ у: *Ниш и Византија XII*, Зборник радова (ур. М. Ракоција), 361–378.
- Тахиос 1975: Антонис-Емил Тахиос. „Исихазам у доба кнеза Лазара“ у: *О кнезу Лазару*. Научни скуп у Крушевцу 1971, зборник радова (ур: И. Божић, В. Ђурић), Београд, 93–105.
- Тимотијевић 2021: Милош Тимотијевић „Деца Светог Саве: порекло и смисао заветне заједнице код Срба“, *Људи говоре 39/40*, 81-97.
- Флоренски 2000: Павле Флоренски. *Смисао идеализма*. Београд: ПЛАТО.
- Шелмић 1973: Лепосава Шелмић. „Бакрорез 'Кнез Лазар' Захарије Орфелина“ у: *ЗЛУМС 9* (ур. Д. Медаковић), 289–301.

Dragana J. JANJIĆ
Goran M. JANIĆIJEVIĆ

THE RECEPTION OF THE PHENOMENON OF THE *KOSOVO*
COVENANT IN CONTEMPORARY SERBIAN CULTURE
AND BEYOND IT

Summary

Through the hermeneutic research of the phenomenon of the Kosovo Covenant, based on hagiographical literary concepts and artistic achievements, author in this article arrives at the conclusion that the foundations of Hellenic-ancient culture are the essence of ethical postulates of this phenomenon. The epic dimensions of the heroic saga of the Kosovo Battle, through a certain embodied idealism, evoke the categories of Hellenic ethics (characteristics - ἀρετή, heroism) as well as its close connections with the epic tradition. Guided by the ideal of nobleness defined in this way, the Serbs, then, from a tribe, become a distinguished spiritual lineage. The assumption of such a “genesis” certainly is founded in Christianity, and the Kosovo Covenant is a historical reflection and imprint of the New Testament. In this context, the personality of Prince Lazar sublimates both personal virtues and spiritual stratification as well as the national idealization of reality. Confirmations of such a construction were found in art and folk/epic works. A significant particularity of Hesychasm, the dominant church teaching in Lazar’s (and Stefan’s) Serbia immediately before and after the Battle of Kosovo, may be observed in Kosovo’s heroism and national idealism through commitment to the Kingdom of Heaven. It can therefore be concluded that nothing so convincingly represents the deep rootedness of Christianity in the Serbian people’s consciousness as Svetosavlje or Saint-Savanes and the Kosovo Covenant. In a historical sense, the phenomenon of the Kosovo Covenant is connected with the ideas of freedom and expressed in the later centuries of the Ottoman rule in the Balkans as well as during the wars of liberation.

The reception of the phenomenon of the Kosovo Covenant today, both in the Serbian cultural sphere and outside it, is shown to be a problem of essential misunderstanding and misinterpretation. This problem represents the effect of both the post-Yugoslav discourse and, more broadly, the Protestant dominant model of thought in the modern civilization of the so-called West. Thus, some manifestations of faith and national piety, associated with the Kosovo Covenant (the transfer of Lazar’s relics to Ravanica in 1989) were understood as highly political and in a negative context. For this reason, it was necessary to conclude that an original Christian perspective is indispensable to understand the phenomenon of the Kosovo Covenant.

Keywords: Kosovo covenant, church, Prince Lazar, hesychasm, monks.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.115) (082)
94(497.115)(082)

МИ и други кроз визуру Косова и Метохије :
тематски зборник научних радова. Књ. 3, Историја
и етнологија / [уредили и приредили Далибор
Велојић, Јован Симијановић]. - Приштина [тј.]
Лепосавић : Институт за српску културу, 2024
(Пирот : Pi-press). - 315 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 150. - Стр. 9-10: Предговор / Уредници.
- Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-82736-05-9

а) Етнологија -- Косово и Метохија -- Зборници
б) Косово и Метохија -- Историја -- Зборници
COBISS.SR-ID 149740553